

Ε. Ματζουράνη & Ν. Μαρινάτου (επιμ.),
 «Σπυρίδων Μαρινάτος 1901-1974. Η ζωή και η εποχή του»,
 Ιστορήματα 4, Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2014, σ. 457.

Νίκος Μερούσης

Η ελλαδική αρχαιολογία αποτέλεσε στο μεγαλύτερο μέρος του 20ου αι. ένα επαγγελματικό και επιστημονικό πεδίο προσωπικοτήτων υπό την έννοια ότι οι προσανατολισμοί και οι κατευθύνσεις της διαμορφώθηκαν και καθορίστηκαν κατά ένα μεγάλο μέρος από ισχυρά πρόσωπα, πάντοτε άντρες, που επέβαλαν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο τις δικές τους ιδέες και επιλογές¹. Μία από αυτές ήταν χωρίς αμφιβολία ο Σπυρίδων Μαρινάτος (1901-1974) (στο εξής ΣΜ). Πρόκειται για έναν από τους πιο επιφανείς έλληνες αρχαιολόγους, ο οποίος μαζί με τον Νικόλαο Πλάτωνα (1909-1992) και τον Στυλιανό Αλεξίου (1921-2013) ανήκουν στη χορεία των επιστημόνων που καθόρισαν με το έργο τους, ανασκαφικό και συγγραφικό-ερευνητικό, τη φυσιογνωμία της αρχαιολογίας στην Κρήτη, διαδεχόμενοι επάξια τον Ιωσήφ Χατζηδάκι (1845-1936) και τον Στέφανο Ξανθουδίδη (1864-1928). Ο χώρος δράσης του Μαρινάτου δεν περιορίστηκε στην Κρήτη, όπου διορίστηκε ως επιμελητής το 1919 και αποχώρησε ως διευθυντής του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου το 1937, αλλά απλώθηκε στη Μεσσηνία, στην Αττική και στην πατρίδα του την Κεφαλονιά, ενώ έργο ζωής υπήρξε η μεγάλη ανασκαφή στο Ακρωτήρι της Θήρας, που την προετοίμαζε για χρόνια - ήδη από το 1939 είχε διατυπώσει τη θεωρία για την καταστροφή του μινωικού πολιτισμού από την έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας² - και τελικά την ξεκίνησε το 1967. Στο χώρο αυτό έφυγε από τη ζωή

¹ Οι πυλώνες της ελλαδικής αρχαιολογίας στον 19^ο και στον 20^ο (ως τα τέλη της δεκαετίας του 1970) ήταν η Αρχαιολογική Υπηρεσία, η Αρχαιολογική Εταιρεία και τα δύο Πανεπιστήμια (ο ρόλος του Πανεπιστημίου της Αθήνας ήταν ανέκαθεν καίριος, της Θεσσαλονίκης αρχικά ισχνός, αλλά μεταπολεμικά καθοριστικός για τα αρχαιολογικά πράγματα στη Βόρεια Ελλάδα· η Αρχαιολογική Εταιρεία μετά τη μεταπολίτευση σταδιακά αποδυναμώθηκε χάνοντας μεγάλο μέρος του γοήτρου και της δύναμης που είχε αποκτηθεί από τον 19ο αι.). Είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον πως οι αρχαιολόγοι-προσωπικότητες σε αυτό το μακρύ χρονικό διάστημα μεταπηδούσαν από τον έναν πυλώνα στον άλλον ή συνήθως κινούνταν ταυτόχρονα, φανερά ή μη, και στους τρεις.

² S. Marinatos, The Volcanic Destruction on Minoan Crete, *Antiquity* 13 (1939), 425-439.

αδόκητα την 1^η Οκτωβρίου του 1974. Ο ΣΜ με το ανασκαφικό, συγγραφικό³, διδακτικό⁴, διοικητικό⁵ και εκδοτικό του έργο (εκτός των άλλων ήταν ιδρυτής του επιστημονικού περιοδικού *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών*) ήταν ίσως εκείνος που επηρέασε περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον έλληνα αρχαιολόγο την επίσημη, κρατική αρχαιολογία για πολλές δεκαετίες. Μέσα από τη διδασκαλία του για σχεδόν 30 χρόνια στο Πανεπιστήμιο Αθηνών διαμόρφωσε γενιές αρχαιολόγων, ενώ ως Γενικός Διευθυντής Αρχαιοτήτων σε κρίσιμες φάσεις της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας χάραξε με τις αποφάσεις και τις επιλογές του το παρόν και μέλλον της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και καθόρισε σε αρκετές περιπτώσεις την πορεία συναδέλφων του⁶. Από τα ποικίλα και αναρίθμητα πεδία δράσης του αξίζει να

³ Ο κατάλογος των δημοσιεύσεων είναι εντυπωσιακός και ενδεικτικός της ευρυμάθειας του βλ. Γ. Σ. Κορρές, Δημοσιεύματα Σπυρίδωνος Ν. Μαρινάτου, *Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών* 25 (1974-1977), 359-422

(βλ. <http://epub.lib.uoa.gr/index.php/epetirisphil/index>).

⁴ Τακτικός καθηγητής της Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών από το 1939 ως το 1968.

⁵ Γενικός Διευθυντής Αρχαιοτήτων και Μνημείων του Υπουργείου Παιδείας: 1937-1939, 1955-1958 και Γενικός Επιθεωρητής Αρχαιοτήτων και Αναστηλώσεων: 1967-1973.

⁶ Κατά την πρώτη θητεία του ως Γενικός Διευθυντής Αρχαιοτήτων δημοσιεύτηκε ο αναγκαστικός νόμος 1947/1939 «Περί οργανώσεως Υπηρεσίας Αρχαιοτήτων και Ιστορικών Μνημείων του Κράτους» στον οποίο υπήρχε διάταξη αποκλεισμού των γυναικών από την Αρχαιολογική Υπηρεσία με αποτέλεσμα οι ελάχιστες γυναίκες αρχαιολόγοι να απολυθούν βλ. Δ. Κοκκινίδου, *Οι γυναίκες στην Αρχαιολογία. Ιστορίες στο ημίφως*, Θεσσαλονίκη 2012. Για την ταραχώδη σχέση του με το ζεύγος Καρούζου βλ. Β. Πετράκος, *Η περιπέτεια της ελληνικής αρχαιολογίας στον βίο του Χρήστου Καρούζου*, Αθήνα 1995, Δ. Κοκκινίδου, Από την ιστορία των πρώτων ελληνίδων αρχαιολόγων, *ΠΡΟ-ΙΣΤΟΡΗΜΑΤΑ* (παρόν τεύχος). Στα χρόνια της δικτατορίας, αφού τέθηκε σε διαθεσιμότητα ο Γενικός Διευθυντής Αρχαιοτήτων Ιωάννης Κοντής, ο ΣΜ τοποθετήθηκε Γενικός Επιθεωρητής Αρχαιοτήτων και Αναστηλώσεων (Β. Χ. Πετράκος, *Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία. Οι αρχαιολόγοι και οι ανασκαφές (1837-2011). Κατάλογος εκθέσεως*, Αθήνα 2011 (αυτοτελές ανάτυπο από το περιοδικό *Μέντωρ* 100, Ιούνιος 2011), 24 [72], 27 [75] και τότε δρομολόγησε πολλές και αδικαιολόγητες μεταθέσεις συναδέλφων του βλ. σχετικά Χ. Ντούμας, Σπυρίδων Μαρινάτος: 55 χρόνια συμμετείχε ενεργά στα αρχαιολογικά πράγματα, στο αφιέρωμα της εφημερίδας «Τα Νέα» «Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ 20ος ΑΙΩΝΑΣ: ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ» <http://www.tanea.gr/PrintArticle/?article=4108670&iid=2> (18/01/2001), αναδημοσίευση από: Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Πρόσωπα του 20ού αιώνα: Έλληνες που σημάδεψαν τον 20ό αιώνα*, Αθήνα 2000, 303-308.

αναφερθεί ότι το 1948 ανέλαβε το έργο της ανεύρεσης στη δυτική Ευρώπη των αρχαιοτήτων που είχαν διαρπάξει οι δυνάμεις κατοχής, κυρίως οι Γερμανοί, από την Ελλάδα κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ταξίδι που δεν απέδωσε πολλούς καρπούς⁷, ενώ από το 1955 ήταν τακτικό μέλος της Ακαδημίας Αθηνών και πρόεδρος της στα χρόνια της δικτατορίας (1971). Αν και έχουν περάσει παραπάνω από τέσσερις δεκαετίες από το θάνατό του, η ισχυρή αλλά αμφιλεγόμενη προσωπικότητά του καθώς και το μεγάλο έργο που άφησε παραμένουν στη μνήμη του αρχαιολογικού κόσμου και έχουν απασχολήσει κατά καιρούς με τον έναν ή τον άλλο τρόπο την έντυπη και ηλεκτρονική δημοσιογραφία⁸.

Τον Ιούνιο του 2012 το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Ε.Κ.Π.Α. διοργάνωσε διήμερο επιστημονικό συνέδριο στη μνήμη του ΣΜ με στόχο, όπως σημειώνεται στον πρόλογο, «να αναλυθεί και να αναδειχθεί το πλούσιο διδακτικό, επιστημονικό και ανασκαφικό έργο του καθώς και να έρθουν στο φως πτυχές της πολυσχιδούς και έντονης προσωπικότητάς του» (σελ. 9) και να αποδοθεί η οφειλόμενη τιμή στο δάσκαλο και αρχαιολόγο έστω και πολύ καθυστερημένα (σελ.

⁷Υπουργείον Παιδείας/Διεύθυνσις Αρχαιοτήτων, *Ζημίαι των Αρχαιοτήτων εκ του πολέμου και των στρατών κατοχής*, Αθήναι 1946, επιμ. Χ. Καρούζος, Μ. Καλλιγά, Ι. Μηλιάδης, Γ. Ανδρουτσόπουλος και Ν. Ζαφειρόπουλος και Β.Χ. Πετράκος, *Τα αρχαία της Ελλάδος κατά τον πόλεμο 1940-1944*, Αθήναι 2012 (αυτοτελές ανάτυπο του περιοδικού *Μέντωρ* 31, 1994).

Για την αποστολή του Μαρινάτου βλ. <http://www.kathimerini.gr/776077/gallery/epikairothta/ereynes/sta-ixnh-twn-klemmenwn-ths-katoxhs> (συνέντευξη της Ελ. Ματζουράνη στη Μ. Κακαουνάκη), ανακοίνωση της Ο. Παλαγγιά στο συνέδριο για το ΣΜ, η οποία δεν δημοσιεύτηκε στα πρακτικά - <http://sibilla-gr-sibilla.blogspot.gr/2014/02/1948.html> & στον υπό συζήτηση τόμο των πρακτικών του συνεδρίου για τον ΣΜ στη σ. 452.

⁸Βλ. ενδεικτικά: <http://www.iospress.gr/ios2007/ios20070407.htm>,

<http://www.iospress.gr/ios1995/ios19950219b.htm>

<http://www.tsiridesfoundation.com/cgi-bin/hweb?-A=514,printer.html&-V=webcontent>,

<http://www.mixanitouxronou.gr/spiros-marinos-o-archeologos-pou-anakalipse-ton-proistoriko-ikismo-tou-akrotiriou-tis-santorinis-ke-skotothike-mesa-sto-choro-ton-anaskafon-vinteo/>

11). Το 2014 δημοσιεύτηκαν τα πρακτικά του συνεδρίου με τίτλο «*Σπυρίδων Μαρινάτος 1901-1974. Η ζωή και η εποχή του*» στη σειρά Ιστορήματα (αρ. 4) σε συνεργασία με τις εκδόσεις Ινστιτούτο του Βιβλίου-Α. Καρδαμίτσα, ενός από τους λιγοστούς ελληνικούς οίκους που εκδίδουν αρχαιολογικά βιβλία εδώ και μερικές δεκαετίες. Ο τόμος των πρακτικών σε επιμέλεια των καθηγητριών Ελένης Ματζουράνη και Ναννώς Μαρινάτου, χωρίζεται σε τέσσερα μέρη.

Στο πρώτο μέρος δημοσιεύονται προσωπικές μαρτυρίες συναδέλφων, συνεργατών και φοιτητών του Μαρινάτου. Ο Στυλιανός Αλεξίου, που έφυγε πρόσφατα από τη ζωή πλήρης ημερών αφήνοντας ένα τεράστιο αρχαιολογικό και φιλολογικό έργο, επιχειρεί μια ευσύννοπη παρουσίαση και αποτίμηση του έργου του Μαρινάτου σε διάφορους τομείς, όπως η έκθεση της μινωικής συλλογής στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου, η κατασκευή υπόγειου αντιαεροπορικού καταφυγίου κατά τις παραμονές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου καθώς και οι ευεργετικές για τις αρχαιότητες και τα μνημεία ενέργειες και αποφάσεις του στην αμφιλεγόμενη θητεία του ως Γενικός Επιθεωρητής Αρχαιοτήτων στα χρόνια της δικτατορίας (σ. 15-17). Ο Χρ. Ντούμας καταθέτει αρχικά μια προσωπική μαρτυρία που φανερώνει την έντονη προσωπικότητα και τον οξύθυμο χαρακτήρα του ΣΜ. Όταν παρουσιάστηκε ως νεαρός επιμελητής στον Γενικό Επιθεωρητή επιστρέφοντας από την εκπαιδευτική άδεια του και με καθυστέρηση δύο ετών λόγω γραφειοκρατίας(!), ο Μαρινάτος αρχικά τον κατσάδιασε για τις σπουδές στο Λονδίνο, όπου δρούσαν «*ανατροπείς κομμουνισταί*» (σ. 20), ενώ την ίδια στιγμή του πρότεινε να αναλάβει επιμελητής αρχαιοτήτων στη Θήρα με στόχο να επιβλέπει την ανασκαφή στο Ακρωτήρι. Λίγο καιρό μετά τον άκουσε έκπληκτος να τον επαινεί «*δια τας εξαιρετούς σπουδάς*» (ό.π.). Συνεχίζοντας τις προσωπικές μαρτυρίες, η μαθήτρια και κατοπινή συνεργάτιδα του, Μαρία Παντελίδου, καταθέτει καθημερινές στιγμές από τη ζωή του καθηγητή ΣΜ, από τη διδασκαλία και τις συνήθειες του κατά την ανασκαφή (σ. 35-41). Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνται η Χαρά Τζαβέλλα, η οποία έζησε κοντά του για είκοσι χρόνια ως φοιτήτρια, βοηθός στην ανασκαφή και οικογενειακή φίλη (σ. 43-49) και ο Γιάννης Λώλος που αναφέρεται στη γνωριμία του

N. ΜΕΡΟΥΣΗΣ-BIBΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ-ΠΡΟ-ΙΣΤΟΡΗΜΑΤΑ 7 (2016)

με τον πανίσχυρο στις αρχές του '70 Γενικό Επιθεωρητή. Επισημαίνεται η συμβολή του ΣΜ στην προώθηση της ενάλιας αρχαιολογίας και στην προαγωγή της αρχαιολογικής επιστήμης μέσα από την ίδρυση του περιοδικού *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα* εξ *Αθηνών* (ο τίτλος είναι ενδεικτικός των γλωσσικών επιλογών του Μαρινάτου⁹). Τα *ΑΑΑ* εκδίδονται στα χρόνια του ανελλιπώς ανά τετράμηνο με αποτέλεσμα στα πρώτα επτά έτη να έχουν δημοσιευτεί 531 άρθρα (σ. 63). Ενδιαφέρον έχει η αναφορά του Λώλου στη σχέση του ΣΜ με τον βυζαντινολόγο Δημήτριο Πάλλα, που βρισκόταν στην αντίπερα όχθη πολιτικά και ιδεολογικά (σ. 65-68). Φαίνεται, ωστόσο, ότι η ουδέτερη και αποστασιοποιημένη στάση του ΣΜ απέναντι στον Πάλλα, δεν αποτελούσε τον κανόνα όταν επρόκειτο για συναδέλφους-ανταγωνιστές του, που είχαν το μειονέκτημα να βρίσκονται σε αντίπαλους ιδεολογικούς και πολιτικούς χώρους, όπως οι Καρούζοι, ο Μηλιάδης, ο Ι. Κοντής κ.άλ.¹⁰.

Στο δεύτερο μέρος η Νάγια Πολυχρονάκου (σ.77-86) παρουσιάζει πτυχές της πανεπιστημιακής πορείας του Μαρινάτου από την επεισοδική εκλογή του το 1939, οπότε παραιτήθηκε από την Αρχαιολογική Υπηρεσία ως την αποχώρησή του, μεταφέροντας πολύ ενδιαφέροντα στοιχεία από τα πρακτικά των συνεδριάσεων της Φιλοσοφικής Σχολής μέσα από τα οποία αποκαλύπτονται καταστάσεις και παθογένειες που εξακολουθούν να ταλανίζουν το ελληνικό πανεπιστήμιο. Ο Κώστας Κοπανιάς (σ. 87-93) και ο Χρύσανθος Κανελλόπουλος (σ. 95-108) παρουσιάζουν δύο σχετικά άγνωστες πλευρές του τιμώμενου: τη διδασκαλία κατά τα πρώτα χρόνια στο Πανεπιστήμιο της αρχαιολογίας της Εγγύς Ανατολής και την έρευνά του στις Θερμοπύλες.

⁹Πρβ. την καθαρεύουσα σε μία από τις δημοσιευμένες νεκρολογίες για τον ΣΜ: Γ. Σ. Κορρές, Σπυρίδων Ν. Μαρινάτος, *Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών* 25 (1974-1977), 456-462.

¹⁰ Δ. Κοκκινίδου, Από την ιστορία των πρώτων ελληνίδων αρχαιολόγων, *ΠΡΟ-ΙΣΤΟΡΗΜΑΤΑ* (παρόν τεύχος) όπου συζήτηση και βιβλιογραφία.

Ακολουθεί το τρίτο μέρος όπου δημοσιεύονται τα κείμενα της Ναννώς Μαρινάτου για τη σχέση του πατέρα της με τον πατριάρχη της μινωικής αρχαιολογίας Άρθουρ Έβανς (σ. 11-120) και η ενδιαφέρουσα μελέτη του Γιώργου Τζωράκη (σ. 111-120) για την πολυκύμαντη ιστορία του Αρχαιολογικού Μουσείου στο Ηράκλειο για το οποίο το όραμα και οι ενέργειες του τότε Γενικού Εφόρου Κρήτης ήταν καθοριστικά. Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι ανέκδοτες φωτογραφίες που εικονογραφούν τη μελέτη αυτή. Ο Θεόδωρος Ηλιόπουλος (σ. 157-203) δημοσιεύει και σχολιάζει εκτενώς 21 δημόσια και ιδιωτικά έγγραφα της περιόδου 1931-1944 με θέμα ποικίλες πλευρές της αρχαιολογικής και όχι μόνο καθημερινότητας στην Κρήτη του μεσοπολέμου, όπως η περίπτωση της D. Hartley που συναλλασσόταν με αρχαιοκάπηλο στο πλαίσιο της έρευνά της για τη γεωμετρική κεραμική (σ. 183) και η αντίδραση του Μαρινάτου ή ακόμα η αναφορά του ΣΜ σε προσωπικές σκοτούρες λόγω του διαζυγίου με την πρώτη του σύζυγο (σ. 190). Με αφορμή τις ανασκαφές του Μαρινάτου στους προανακτορικούς θολωτούς τάφους στο Βορού και στο Κράσι, ο Γιάννης Παπαδάτος συζητεί θέματα σχετικά με τις ταφικές πρακτικές και την κοινωνική πραγματικότητα στην Προανακτορική Κρήτη, ενώ ο Λευτέρης Πλάτων (σ. 223-242) καταπιάνεται με ένα θέμα που απασχολεί την έρευνα εδώ και δεκαετίες – ο Μαρινάτος πρόσφερε αρκετή τροφή σε αυτή τη συζήτηση - τη χρονολόγηση της έκρηξης του ηφαιστείου της Θήρας και τη σχέση με τις εκτεταμένες καταστροφές των μινωικών ανακτόρων κατά την ΥΜΙ. Στη μελέτη του επισημαίνει ότι η θεωρία του Μαρινάτου *«για την εγγύτητα της χρονολόγησης της ηφαιστειακής έκρηξης με εκείνη της καταστροφής των μινωικών κέντρων δεν είναι ακόμα εφικτό να απορριφθεί»* (σ. 233), μια υπόθεση εργασίας που μπορεί να ανατροφοδοτήσει τη σχετική συζήτηση. Η Κλαίρη Παλυβού (σ. 243-263) αναφέρεται στη μέριμνα της πολιτείας για την προστασία των αρχιτεκτονικών καταλοίπων του παρελθόντος με ιδιαίτερη αναφορά στο Ακρωτήρι και τέλος η Γεωργία Κουρτέση (σ. 265-283) παρουσιάζει μια ακόμα άγνωστη πλευρά του Μαρινάτου, την ενασχόληση με τις προϊστορικές λιθοτεχνίες της πατρίδας του.

Στο τέταρτο και τελευταίο μέρος δημοσιεύονται κριτικές προσεγγίσεις του έργου του Μαρινάτου. Ο Γιώργος Βαβουρανάκης (σ. 287-313) μέσα από τις ανασκαφικές εκθέσεις που συνέταξε ο ΣΜ στην πολύ μεγάλη ανασκαφική πορεία του από τα τέλη της δεκαετίας του 1920 ως το θάνατό του, παρουσιάζει και συζητά τα θεωρητικά και ερμηνευτικά σχήματα μέσα από τα οποία αφουγκράστηκε και προσέγγισε το παρελθόν. Οι ερμηνείες του ΣΜ εντάσσονται στον κύκλο της πολιτισμικής-ιστορικής αρχαιολογίας, όπου οι πολιτισμοί συγκεκριμένων γεωγραφικών ενοτήτων ταυτίζονται με έθνη και λαούς¹¹, και υπηρετούν τη συνειδητή επιλογή του για τη συγκρότηση μιας εθνικής αρχαιολογίας (κυρίως σ. 298-302, βλ. ακόμα την πρότασή του ΣΜ όταν εξελέγη πρόεδρος της Ακαδημίας Αθηνών το 1971 για ίδρυση Μουσείου της Ελληνικής Φυλής - σ. 372). Παράλληλα, την αρχαιολογική πορεία του ΣΜ διαπερνούν λιγότερο επιστημονικοί στόχοι, όπως το κυνήγι θησαυρών και η επιδίωξη μιας μεγάλης αρχαιολογικής ανακάλυψης (σ. 296-297), προθέσεις που ο Μαρινάτος δεν είναι ούτε ο πρώτος αρχαιολόγος ούτε ο μόνος που έθεσε ως τους κύριους σκοπούς των ερευνών του¹². Ο πάντα γλαφυρός Χρήστος Μπουλώτης αναφέρεται στο πώς προσέγγισε ερμηνευτικά ο ΣΜ θέματα της μινωικής και μυκηναϊκής εικονογραφίας. Οι ερμηνευτικές πηγές διαφαίνεται ότι βασίζονται στο βικτωριανό ρομαντισμό με τον οποίο προσέγγισε ο Έβανς το μινωικό πολιτισμό, και στη θεωρία της διάχυσης, καθώς συχνά αναζητούνται ερμηνευτικά ερείσματα στην Αίγυπτο και στην Ανατολή. Η απόδειξη της συνέχειας και ενότητας του ελληνισμού από τους προϊστορικούς πολιτισμούς του Αιγαίου ως τα ιστορικά χρόνια είναι ένας από τους στόχους μερικών μελετών του ΣΜ (σ. 324-326, βλ. το σχολιασμό της Πύλης των Λεόντων στη σ. 325-326). Ο Δημήτρης Κυρτάτας σχολιάζει το γεγονός ότι ο Μαρινάτος ανασυνθέτοντας το παρελθόν εφάρμοζε την αρχή της αναλογίας και της πολιτισμικής συνάφειας, αντλώντας άφοβα δεδομένα, ιδέες και εικόνες από το παρόν του (σ. 329-337), κάτι που, όπως σχολιάζεται, οι

¹¹ Κύριος εμπνευστής ο Arthur Kossina βλ. G.B. Trigger, *A History of Archaeological Thought*, Cambridge 1989, 163-167.

¹² Βλ. ακόμα όσα γράφει ο Χρ. Ντούμας (υποσημ. 6).

σημερινοί αρχαιολόγοι δεν τολμούν (σ. 336). Ο Ανδρέας Βλαχόπουλος στην εκτενή μελέτη του (σ. 339-385), που βασίζεται στο αρχείο αποκομμάτων από τον Τύπο του ΣΜ, παρουσιάζει την πορεία του μέσα από ντοκουμέντα από το μεσοπόλεμο ως το 1974. Εδώ ο αναγνώστης θα συναντήσει αναφορές στις γκρίζες πλευρές του βίου του Μαρινάτου, όταν για παράδειγμα αναμίχθηκε στην περίφημη δίκη των τόνων¹³, όταν εκφωνούσε πανηγυρικό λόγο στο Πανεπιστήμιο όπου, όπως καταγγέλλεται από τον Τύπο, υμνούσε τον Γλύξμπουργκ και τον Μεταξά (σ. 359) ή όταν ως κοσμήτορας της Φιλοσοφικής αναγορεύτηκαν επίτιμοι διδάκτορες οι πρέσβεις του Καναδά και των ΗΠΑ μεσούντος του εμφυλίου πολέμου (σ. 359, βλ. επίσης εικ. 18 στη σελ. 361 όπου φωτογραφία του ΣΜ με τη Φρειδερίκη). Αυτό το μέρος του βιβλίου κλείνει με τη μελέτη της Ελένης Ματζουράνη στην οποία δημοσιεύονται δύο λευκώματα που δώρισε το 1939 στον ΣΜ η αμερικανίδα E. Humlin Hunt - πρόκειται για τη χορηγό της ανασκαφής στις Θερμοπύλες- όταν εκείνος επισκέφτηκε τις Η.Π.Α. Η Μαντζουράνη αναφέρεται στη σχέση του Μαρινάτου με τον Μεταξά και στις αντικομμουνιστικές θέσεις του (σ. 396)¹⁴. έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η σκιαγράφιση του συχνά αντιφατικού χαρακτήρα του (σ. 399).

Τα πρακτικά του συνεδρίου κλείνουν με μια σύνοψη από τον ακαδημαϊκό Σπυρίδωνα Ιακωβίδη, που λίγο αργότερα έφυγε από τη ζωή, και ένα ολιγοσέλιδο, εξομολογητικό κείμενο της μοναχοκόρης του Ναννώς, η οποία παρουσιάζει προσωπικές στιγμές του πατέρα της και πλευρές του χαρακτήρα του, που σκιαγραφούν μια άλλη, περισσότερο οικεία και πράα όψη αυτού του ακάματου, φιλόδοξου, αυστηρού, ενίοτε δύστροπου και ευέξαπτου ανθρώπου.

¹³ Στην κατάθεσή του, που δεν είναι ήπια (πρβ. σ. 359), αναφέρει ότι ο Κακριδής κατατράχεται από πνεύμα φανατισμού, εκφράζει την άποψη ότι θα συζητούσε στο μέλλον κάποια απλοποίηση των τόνων, ενώ αξιοσημείωτη, εκτός των άλλων, είναι η αναφορά του στον Μεταξά βλ. *Η δίκη των τόνων: (Η πειθαρχική δίωξις του καθηγ. Ι. Θ. Κακριδή)*. Αθήναι: Βιβλιοπωλείον της "Εστίας" Ι. Δ. Κολλάρου & Σιας (sic) Α.Ε.,[χ.χ.], σ. 16-18.

¹⁴ Βλ. την επιστολή του ΣΜ προς τον Γ. Σωτηρίου που δημοσιεύτηκε στην ένθετο 'ΙΟΣ' της εφημερίδας 'Ελευθεροτυπία' με τίτλο "Οι νεότεροι αρχαιολόγοι είναι όλοι μπόλσεβίκοι" <http://www.iospress.gr/ios1995/ios19950219b.htm>.

Στον τόμο δεν λείπουν οι διάσπαρτες αναφορές στις λιγότερο φωτεινές πλευρές της επαγγελματικής πορείας του Μαρινάτου, όπως η στενή σχέση του με το δικτατορικό καθεστώς του Ι. Μεταξά (σ. 296)¹⁵, η ανάληψη της θέσης του Γενικού Διευθυντή Αρχαιοτήτων το 1967 – ενδεικτική του κλίματος της εποχής είναι η μετονομασία του Διευθυντή σε Γενικό Επιθεωρητή Αρχαιοτήτων - οι υποχωρήσεις σε άνωθεν πιέσεις¹⁶, οι προσφωνήσεις και οι λόγοι σε εκδηλώσεις της χούντας (σ. 52-53), οι αδικαιολόγητες μεταθέσεις συναδέλφων (π.χ. ζεύγος Καρούζων¹⁷), ο δύσκολος και με αντιφάσεις χαρακτήρας του (π.χ. σ. 399¹⁸), η φειδωλότητα σε εγκώμια συναδέλφων (π.χ. σ. 84), γι' αυτό μετά τον θάνατό του ακολούθησε, όπως ήταν αναμενόμενο, μια μακρά περίοδος αποσιώπησης της πορείας και του έργου του. Βέβαια, όπως αναφέρεται, ο ΣΜ δεν ήταν ούτε ο πρώτος ούτε ο τελευταίος παντοκράτορας της ελλαδικής αρχαιολογίας, μια αλήθεια που δεν μπορεί, ωστόσο, να απαλείψει τις σκοτεινές πλευρές της δημόσιας δράσης του. Αυτές οι πλευρές που φωτίζονται αμυδρά και παρουσιάζονται αποσπασματικά, θα έπρεπε να συζητηθούν εκτενέστερα αναδεικνύοντας εκτός των άλλων το ταραγμένο κλίμα της μεσοπολεμικής και μεταπολεμικής Ελλάδας.

Ο τόμος είναι φροντισμένος εκδοτικά. Στο εξώφυλλο και στα εσώφυλλα απουσιάζει η αναφορά ότι πρόκειται για δημοσίευση πρακτικών συνεδρίου, ένα καθοριστικό στοιχείο της ταυτότητας του συγκεκριμένου τόμου. Οι υποσημειώσεις και η βιβλιογραφία στο τέλος κάθε κειμένου θα ήταν καλύτερο να έχουν ενοποιηθεί. Οι δημοσιευμένες εικόνες από τα δύο λευκώματα της E. Humlin Hunt έπρεπε να

¹⁵ D. Kokkinidou & M. Nikolaidou, On the Stage and Behind the Scenes: Greek Archaeology in Times of Dictatorship, στο M. L. Galaty & C. Watkinson (επιμ.), *Archaeology Under Dictatorship*, New York 2006, σ. 155-190.

¹⁶ Βλ. ενδεικτικά όσα γράφει ο Χρ. Ντούμας για την αντιφατική στάση του απέναντι στο θέμα του λεγόμενου Καδμείου στη Θήβα κ.άλ. (υποσημ. 6).

¹⁷ Β. Πετράκος, *Η περιπέτεια της ελληνικής αρχαιολογίας στον βίο του Χρήστου Καρούζου*, Αθήνα 1995.

¹⁸ Το 1958 μετά από πιέσεις του κλάδου – ο Μαρινάτος ήταν Διευθυντής από το 1955 - τοποθετήθηκε στη θέση αυτή ο Ι. Παπαδημητρίου βλ. Πετράκος ό.π. (2011) 26[74].

περιοριστούν κατά πολύ και ο χώρος αυτός να δοθεί σε φωτογραφίες από το προσωπικό αρχείο του ΣΜ.

Ο τόμος στη μνήμη του ΣΜ εντάσσεται στο σύγχρονο ρεύμα της αρχαιολογικής επιστήμης που έχει στόχο να αγκαλιάσει και να προσεγγίσει εκτός από το παρελθόν, τους ανθρώπους που αποκαλύπτουν και ερμηνεύουν τα υλικά κατάλοιπά του παρελθόντος. Παράλληλα, κινείται στο πλαίσιο του εκδοτικού φαινομένου των τελευταίων χρόνων που αφορά στην έκδοση τόμων, αφιερωματικών ή αναμνηστικών, για αρχαιολόγους κυρίως του ακαδημαϊκού χώρου. Αυτές οι προσπάθειες είναι χωρίς αμφιβολία εξαιρετικά χρήσιμες για την κατανόηση του πώς διαμορφώνεται η αρχαιολογική επιστήμη σε κάθε ιστορική φάση, πώς ο ευρύτερος κοινωνικός, πολιτικός και ιδεολογικός περίγυρος καθορίζει τις επιλογές και τις πεποιθήσεις των αρχαιολόγων και όσων κινούν τα νήματα της αρχαιολογίας. Η προσέγγιση αυτή πρέπει κάθε φορά να γίνεται νηφάλια και προσεκτικά λαμβάνοντας υπόψη τα συμφραζόμενα της εποχής χωρίς να αποσιωπώνται ή να υποφωτίζονται καταστάσεις και γεγονότα. Εξάλλου ένα πνευματικό μνημόσυνο δεν έχει ως στόχο να φιλοτεχνηθεί η αγιογραφία ενός προσώπου ή στην αντίθετη περίπτωση να δαιμονοποιηθεί όσο να επιτευχθεί η ολιστική προσέγγισή της προσωπικότητας και του έργου του τιμώμενου, ζώντος ή τεθνεώτος, μέσα από την οποία να αναδεικνύεται η πολυπλοκότητα της διαμόρφωσης των δημόσιων ανθρώπων εντάσσοντάς τες στο ιστορικό τους πλαίσιο, στα συμφραζόμενα, όπως λέμε οι αρχαιολόγοι, με στόχο να φωτιστούν τόσο οι προσωπικές όσο και οι συλλογικές επιλογές και ευθύνες.

ΝΙΚΟΣ ΜΕΡΟΥΣΗΣ
nikos.merousis@ouc.ac.cy